

ВІДГУК

офіційного опонента –

доктора філологічних наук, професора Панченко О. І. – про дисертацію

Гирич Зої Іванівни

**з теми «ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНЦІЇ ІНОЗЕМНИХ ТЮРКОМОВНИХ СТУДЕНТІВ
ІНЖЕНЕРНОГО ПРОФІЛЮ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ
РОСІЙСЬКОЇ МОВИ»**

Херсон, 2016, 781 с. (438 сторінок основного тексту),

поданої на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (російська мова)

Науковий доробок українських теоретиків та практиків методики поповнився серйозною вагомою працею, якою є рецензована докторська дисертація Зої Іванівни Гирич. П'ять ґрунтовних розділів роботи, науковий апарат, що налічує 713 джерел, більше 200 сторінок додатків, що створюють враження ємності та переконливості, – все це спрямовано на досягнення вартої уваги мети – науково обґрунтувати концептуальні теоретико-методичні основи навчання російській мові, побудувати модель, розробити та апробувати методику формування комунікативної компетенції іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю. Отже, на наше переконання, дисертантці вдалося досягти поставленої мети.

З. І. Гирич переконливо доводить актуальність своєї роботи. На нашу думку, актуальність дослідження зумовлена також потребою підвищення конкурентоспроможності України у сфері надання освітніх послуг, у чому розроблена методика відіграє важливу роль.

Зауважимо, що той, хто ніколи не працював з іноземними студентами, можливо, буде здивованим, чому увага дослідниці спрямована саме на тюркомовних студентів. Але ті, хто мають досвід навчання з такими студентами в українських вишах, із зацікавленням прочитають рецензовану роботу для того, щоб знайти відповідь на важливі запитання.

Відомо, що згідно з офіційними показниками Міністерства освіти і науки України, лідерами здобуття нашої освіти є Туркменістан, далі

Азербайджан, Індія, Туреччина, КНР та деякі інші країни, тобто тюркомовні студенти складають істотну частину всіх іноземців в Україні.

Дисертантка ставить вагомі завдання, з якими їй загалом вдалося впоратися. Розглянемо докладніше ці завдання та результати їх виконання.

Вирішенню першого завдання «на основі наукового аналізу різноманітних досліджень визначити теоретико-методичні основи формування комунікативної компетенції іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю в процесі навчання російської мови» присвячено перший розділ роботи. Для будь-якої наукової розвідки важливим є з'ясування метамови, тому цілком логічним видається обрання авторкою проблеми аналізу термінології у царині її дослідження (перший підрозділ дисертації). Проаналізовано та визначено такі терміни, як рідна мова, нерідна мова, перша (друга) мова, методика, лінгводидактика, іноземна мова, російськомовний, мовленнєве спілкування, комунікація тощо.

Послугуючись визначенням термінологічним апаратом, дисертантка витлумачує філософські, педагогічні, лінгводидактичні основи інженерної освіти та визначає наукову, мовну картину інженера й особливості його мовної особистості.

Найважливішими результатами розв'язання першого завдання дисертації вважаємо, по-перше, визначення групи студентів, мовна підготовка яких є предметом дисертації: іноземні тюркомовні студенти інженерного профілю, які не мають професійних знань, мають слабку мовну та предметну підготовку, певні когнітивні та мовні переваги, етнопсихологічні та етнокультурні особливості, їх рідна мова належить до однієї мовної сім'ї (тюркської), по-друге, чотирирівневий базовий портрет мовної особистості інженера, підґрунтям якого є професійні, вербально-семантичні, прагматичні та когнітивні складники, що дають змогу визначити той мовний та мовленнєвий матеріал для засвоєння мовною особистістю, щоб реалізуватися як особистість мовленнєва.

Розв'язання першого, теоретичного питання логічно підводить дослідницю до другої проблеми – витлумачити сутність та визначити структуру феномена «комунікативна компетенція іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю», що безпосередньо винесено до заголовку дисертації. Цьому аспекту дослідження приділено увагу в першому розділі, а також у наступному тексті дисертації, що дає змогу дисертантці довести інтегративний характер зазначеного поняття, основними компонентами якого є: когнітивний, мовний, предметний, мовленнєвий, дискурсивний. Для формування цієї компетенції З. І. Гирич далі пропонує використовувати соціокультурний та рівневий підходи; втім, перший з них, як зауважує авторка, має обмежене застосування на першому курсі вишу інженерного профілю через домінування навчально-наукової сфери спілкування. Для характеристики рівней володіння мовою розроблено систему дескрипторів (описів) вмінь, що досягаються студентами на кожному рівні, та їх реалізацій для кожного виду мовленнєвої діяльності.

Далі в дисертації розглянуто також інші підходи для формування комунікативної компетенції групи студентів, зокрема дедуктивний, психологічний, когнітивний тощо. Вважаємо важливою думку авторки про те, що при формуванні комунікативної компетенції іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю в процесі навчання російській мові доцільно використовувати когнітивно-комунікативний підхід, а також доповнити наявну класифікацію підходів до навчання російській мові як нерідний та уналежнити когнітивно-комунікативний підхід до інтегрованих підходів.

Визначення теоретичних положень дослідження під час виконання 1-3 завдань роботи дало змогу дисертантці перейти до реалізації практичних завдань з 4 по 9. У першому завданні окреслено аналіз фонетичного, словотворчого, лексико-граматичного матеріалу в російській та тюркських мовах, основним призначенням якого є навчання студентів-білінгвістів науковому стилю мовлення та мові спеціальності. Ці три види матеріалу витлумачено у підрозділах третього розділу дисертації.

Авторкою проведено зіставлення основних категорій домліджуваних мов з метою виявлення мовних явищ, що складають підґрунтя мовленнєвої інтерференції у тюркомовних студентів; виділено спільні риси систем тюркських мов, які істотно різняться від російської мови та обумовлюють міжмовну інтерференцію. Установлено специфічні проблеми вимови тюркомовних студентів, зокрема при вимові м'яких приголосних, нейтралізація кореляції приголосних за критерієм дзвінкість – глухість, сингармонізм та його відсутність у російській мові, відмінність у наголосі тощо.

З. І. Гирич звертає увагу на потребу працювати над засвоєнням словотвору та термінології іноземними студентами та доводить важливість створення однозначних термінів. Слушним, на нашу думку, є зауваження авторки щодо граматичного матеріалу, в яких дисертантка наголошує на потребі вивчати відмінки, прийменники, неособові форми дієслова, види та часи дієслова тощо з погляду особливостей текстів інженерного профілю.

Дисертантка, порівнюючи синтаксичні структури досліджуваних мов, вказує на їх відмінність, зокрема, наголошує, що в тюркських мовах допоміжна інформація може знаходитися до, в середині або після основної інформації. У рецензованій праці перелічено основні риси, що відрізняють структуру речення та особливості побудови членів речення у різних мовах. Крім того, авторка справедливо зауважує, що важкими для засвоєння постають дієприкметники та дієприслівники.

Аналіз лінгвістичного матеріалу уможливорює зробити висновок, що в процесі навчання іноземних студентів інженерного профілю потрібно зважати на складність теми в російській мові, а також структурні відмінності рідної та російської мов.

Проаналізований матеріал дає змогу З. І. Гирич спроектувати модель формування комунікативної компетенції іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю в процесі навчання російській мові, що є наступним

завданням дисертації. Сутність цієї моделі вичерпно описано в роботі й додатках та унаочнено малюнками.

Розроблена авторкою модель зrealізована в процесі експериментально-дослідного навчання в десяти вишах України. Лінгводидактична модель охоплює низку важливих вихідних понять, серед яких мета, принципи, методи, прийоми, форми тощо. Заслуговує на схвалення те, що дисертантка враховує об'єктивні фактори, зокрема наявність тих, хто навчає та тих, хто навчається, їх вікові психофізіологічні особливості, відповідну програму навчання, організацію умов навчання, контроль успішності тощо. Перелік та опис понять, факторів, складників розробленої авторкою моделі свідчить про достовірність та обґрунтованість останньої. Усі складники зазначеної лінгводидактичної моделі спрямовані на формування комунікативної компетенції іноземних тюркомовних студентів – майбутніх інженерів

Логічним продовженням педагогічного дослідження З. І. Гирич після формування моделі навчання є перехід до експериментальної перевірки її результатів. Тому наступним завданням дисертації є визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості комунікативної компетенції студентів під час вивчення російської мови. Результати виконання цього завдання, з опертям на текст дисертації, є такими. Перевірялися вміння студентів розв'язувати комунікативні завдання – розуміння різних видів інформації та володіння мовним та мовленнєвим матеріалом, потрібним для адекватного сприйняття письмового друкованого тексту. Перелічено та описано основні показники рівня володіння навичками та вміннями роботи з текстами та висловленнями. Найважливішим підсумком дослідження є той факт, що в рівнях сформованості комунікативної компетенції студентів експериментальних груп помічена позитивна динаміка. Порівняно з контрольними групами, в експериментальних групах збільшилася кількість студентів з високим рівнем та зменшилася кількість студентів на низькому рівні.

Практичне значення роботи визначено виконанням в ній таких завдань, як розробка системи вправ для формування комунікативної компетенції іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю, створення та апробування програмно-методичного забезпечення (програми, навчальних матеріалів, навчального посібника, засобів контролю), розробка методики формування цієї компетенції за спроектованою моделлю та апробування її ефективності.

Позитивним є також те, що в рецензованій роботі представлено велику кількість цитат, якими вдало послуговується автор. Грамотне, стилістично витримане, компактне витлумачення сутності проведеного дослідження є ще одним надбанням дисертації. На нашу думку, істотне місце в аналізованій праці належить висновкам до окремих розділів і до роботи загалом, які є доречними, правильними, логічно вибудуваними й чітко узагальненими.

Крім того, хотілося б висловити деякі зауваження щодо окремих питань, пов'язаних з рецензованою роботою. Як практично і будь-який інший, текст, що є предметом зацікавлення, не вільний від низки незначних (підкреслимо, незначних) формальних і змістових недоліків. З формальної сторони це, по-перше, невелика кількість помилок, уникнути яких занадто важко, якщо не неможливо. Більшість з них є механічними описками і не ставлять під сумнів грамотність автора, а також певний різнобіч у використаному шрифті, зокрема його різна щільність.

До числа змістових недоліків, на наш суб'єктивний погляд, можна уналежнити таке.

На сторінці 122 зустрічаємо таке твердження: «Можно согласиться с мнением А. Шамова о том, что решающая роль в выработке речевых навыков принадлежит не повторению, а пониманию. Понимание, в свою очередь, обеспечивается правилами действия с языковым материалом, включая единицы лексического уровня». На сторінці 257 йдеться про те, що «прочному усвоению содержания учебного материала способствует его

систематическое повторение и включение в систему уже усвоенного ранее содержания». Тому, на нашу думку, незрозумілою є роль повторення вивченого матеріалу. У своєму позитивному ставленні до повторення спираємося на наукові розвідки доктора педагогічних наук Олега Леонідовича Подліняєва, який стверджує, що «в кратковременной памяти, длящейся десятки секунд, след в сознании сохраняется до тех пор, пока циркулируют импульсы по замкнутым нервным цепям. Если же, повторяя материал, продлить циркуляцию импульсов на 30-50 минут, информация переходит из кратковременной в долговременную память. Этот переход называют закреплением или консолидацией материала. Вот почему необходимо многократно повторять материал».

2. Аналізуючи роботу, складається враження, що потрібно створювати в іноземців лише наукову картину світу. А що тоді робити з повсякденним спілкуванням, з побудовою звичайної мовної картини світу? Чи повинні навчати спілкуванню іноземця у тому чи тому виші?

3. Авторка дисертації нерідко посилається на окремих авторів, зокрема І. Авдєєву, тоді як деякі видання, зараховані до наукового апарату роботи, не цитуються.

4. Відсутнє чітке формулювання плюсів та мінусів навчання у полімовній групі.

5. Не визначено національний стереотип тюркомовних студентів, що, на нашу думку, важливо під час опису мовної та наукової картин світу цієї групи.

Однак висловлені зауваження й пропозиції жодним чином не применшують об'єктивних здобутків виконаної роботи, істотно не впливають на отримані автором вагомі теоретичні й практичні результати. Дисертація Зої Іванівни Гирич «Теорія і методика формування комунікативної компетенції іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю в процесі навчання російської мови» є оригінальним за своєю проблематикою й об'єктом дослідження, теоретично і практично значущим.

Автореферат дисертації повністю відбиває її зміст. Ймовірність висновків і результатів дослідження забезпечена значною теоретичною базою, чіткістю наукової концепції, запропонованою авторкою дисертації, аналізом чималого за обсягом фактичного матеріалу. Достовірність та обґрунтованість положень та висновків підтверджено їхньою достатньою апробацією на наукових конференціях та публікаціями у фахових виданнях. Результати дослідження Зої Іванівни подано в 48 наукових працях (зокрема одноосібна монографія «Формування комунікативної компетенції іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю у процесі навчання російської мови»), 15 статей у наукових фахових виданнях України. Потрібно зазначити, що серед поданої кількості статей – 7 надруковані у зарубіжних виданнях.

Отже, є всі підстави вважати, що дисертація «Теорія і методика формування комунікативної компетенції іноземних тюркомовних студентів інженерного профілю в процесі навчання російської мови» повністю відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, а її автор Зоя Іванівна Гирич заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія і методика навчання (російська мова).

Офіційний опонент -

доктор філологічних наук,

професор, завідувач кафедри перекладу та

лінгвістичної підготовки іноземців

Дніпропетровського національного університету

імені Олеса Гончара

О. І. Панченко